

מחלה לב | שיחה שביעית

ע"כ המאריך בתפילתו ומעיין בה, אריכות העיון המופשט, להשוות לפי שכלו ההגיוני את אפשרות שינוי רצון האלהים ע"י התפילה, מה שלא ישיג לעולם דבר זה, היא תוחלת ממושכה מחלה לב. רק סגולת טבעו הכשר והבריא הטהור הראוי להיות מתענג על ד' בלב שלם ונפש חפיצה ושוקקה יאבד, ומאומה לא ישיג בעמל הגיונו, ומה בצע לו לאדם בהיותו כולו שכלי, וחסר לב מלא חיים ועז. השם יתברך שהוא אדון כל המעשים לא יצר את האדם רק בשביל שכלו לברו, כ"א בשביל כל כוחותיו הנפשיים והגופניים, והוא התקין בחכמתו שאין לה קץ ותכלית, שגם הכוחות הרגשיים שהם עיקר חיות לבבו של אדם, יהיו מוצאים בקרבת אלהים ושפך שיחם לפניו, את בית חייהם תענוגם ומשושם ומעוז צורם בעת צרה. (ו) אז (כש) ינצל מהדייקנות הפילוסופית היתירה, שבאה לאדם רק מפני הרצון הנכזב להביא את מערכת כל ההנהגה האלהית רק בפרטיות של אחת מנטיותיו ורעיוני רוחו, שאצלו הוא דבר גדול דהיינו משפט ההגיון לפי ערך השכל המופשט. אבל עצת עליון שכוללת הכל אינה מתעסקת כ"א בחוק הצר של השקפת האדם הפילוסופית כי הוא יתברך הוא אלהים חיים ומלך עולם, ונותן חיים לכל בריותיו, חיים גשמיים וחיים הרגשיים יחד עם החיים השכליים.¹

הרוח

כדי להבין את הביטוי 'מחלה לב', צריך לדעת שיש הבדל בין הנפש ללב. הנפש שייכת יותר לעולם הרגשי, לדמיון. הלב שייך יותר לשכל, הוא נקרא רוח. ישנו גם שכל גבוה יותר, השכל של הנשמה, אבל בדרך כלל אנחנו לא עובדים איתו. השכל שאיתו אנחנו עובדים נקרא רוח, הוא שייך לעולם היצירה. שכל זה הוא עיקר האדם. שם נמצא התהליך הבחירי, החופשי. החופש אצל הרב נמצא בעיקר בשכל, השכל הוא היסוד החופשי. זה פלא, כי לכאורה השכל משועבד להגיון.

נכון שההגיון הוא המתודה הנקייה ביותר, שהיא לכאורה מתודה חופשית, אין בה הבדל איפה אדם גדל, אם הוא גדל ביוון או ברומי, ביפן או בסין. לא משנה אם ההורים שלו התעללו בו או לא התעללו בו, אם הם אהבו אותו או לא אהבו אותו. לכאורה כל זה לא משפיע בכלל. אבל כל החופש הזה בא דווקא בגלל שהשכל בנוי על פי קריטריונים של מבנים בצורה מאוד חזקה, הוא

¹ עין איה, ברכות, פרק תשיעי, כג.

משועבד למבנים. אין בו מקום לחיים,² לתחושות ולרגשות. מחשבה כזו דומה למחשב, מחשב מבין מאוד טוב מתמטיקה. מחשב הוא מכונה, אין לו חיים. הוא לא מבין, הוא רק יודע אחד או אפס – פתוח או סגור. כך גם מתמטיקה, אינה קשורה כלל לרגשות ולדמיונות, לשאיפות ולאידאליים.

זהו השכל הבעייתי שהרב דיבר עליו קודם. ההבדל בין פילוסופיה למתמטיקה הוא שמתמטיקה עסוקה בסדר של המשפט, בסדר של המבנים ההגיוניים שלנו. היא לא עסוקה בתוכן ולכן היא יכולה להיות אובייקטיבית לגמרי. לעומתה הפילוסופיה עסוקה בהבנת דברים חדשים, בהבנת מושגים חדשים. זו הבעיה העיקרית שלה, אבל זו גם הגדלות שלה. היא יוצרת יחסים עם מימדים שאנחנו כלל לא יכולים לעלות על הדעת. אהבה אידיאלית, למשל, היא לא דבר שאנחנו מכירים, אנחנו מכירים אהבות שהן תסביכים, חושיות יותר. הפילוסופיה דנה לכאורה על דברים מופשטים. גם המתמטיקה מוכיחה דברים בצורה מופשטת, בלי תלות בניסיון, אבל היא עדיין בתוך המבנה הזה שנקרא 'חלל וזמן', היא עדיין קשורה למציאות החושית, ואילו הפילוסופיה רוצה ליצור יחס למה שמעבר-מוחלט.

בכל מקרה המושג חופש לא שייך בשכל מהסוג הזה. החופש שייך למוסר, לרצון, לחיים של האדם. לכן דווקא ב'לב' יהיה חופש. 'לב', הוא שילוב של שכל ורצון יחד.

השכל בנוי משלוש תנועות. הראשונה היא עצם החידוש, ההבנה, זה השכל הישראלי, 'החיובי'. הוא מאוד 'אוורירי', כמו מחשבה ללא מילים, כמו תינוק שחושב לפני שהוא למד לדבר. זוהי עצם ההבנה לפני שיש לאדם יכולת לבטא אותה.

התנועה השנייה תהיה יצירת השפה, יכולת הביטוי של המחשבה הראשונה עוד לפני שהיא מחוללת מציאות.

התנועה השלישית היא כל ההופעות, איך החידוש מתפרט ויוצר מבנים. שם נמצא השכל הפילוסופי, המדעי.

שתי התנועות הראשונות הן אנושיות, יש בהם חיים. התנועה השלישית לוקחת את החידוש ובונה איתו מציאות. בנייה זו הינה יחסית טכנית.

---

² המחשבה הרציונלית, יצאה מתוך הנחה שכיוון שהאדם הוא חלקי וחסר בהכרח, לכן כדי להיפגש עם אמת מוחלטת הוא צריך לפתח מתודה חופשית, 'היגיון', ההגיון כביכול משוחרר מהרגשות ומהמקומות הנמוכים של האישיות, אבל הוא משועבד למבנה הלוגי ולא יוכל להפגש עם הרגשות וממילא גם לא יוכל לפגוש 'אני' או 'הוא'.

אמנם, יתכן שגם הפילוסופיה תכיר בעצם העובדה שיש מחשבה ראשונית, אבל אין לה שליטה בה.

הפילוסופיה מתחילה מהניתוק והניכור למציאות. מהצורך ליצור גשר בשביל לחבר את המציאות עם המוחלט, 'להכיר את האחר'. על זה ר' נחמן אומר³ שזה לא ילך, ושזה אף פעם לא הלך.

כל הפילוסופיות ידעו שהפילוסופיה היא לא המסקנה. המסקנה של הפילוסופיה היא ש'אין למלך ראש', הכוונה שאי אפשר לגעת בדברים מצד עצמם, בעומק שלהם, מה שאומר שבעצם אין עומק ואין מהויות. לכן ר' נחמן צודק, השכל הבטיח הרבה הבטחות, בנה הרבה דברים, אבל סך הכל נכשל. בני אדם הפכו לאנשים רעים ואנוכיים. לא דווקא התרבויות של השוליים, גם התרבויות הכי מתקדמות של האנושיות, נכשלו בגדול. הן דיברו הרבה על ההיגיון, אבל השאירו את היסודות הפנימיים אנוכיים עד הסוף. זו הבעיה של התרבות המערבית.

לוינס זיהה את הבעיה הזו, הוא אמר שהפילוסופיה נכשלה משום שניסתה לשלוט על האחר, לשיטתו, המפגש עם האחר יתאפשר רק כשה'אחר' ישאר אחר, ודווקא בגלל שהוא כל כך שונה ממני, אני יכול לחוש אותו. ממילא הנושא המרכזי בחשיבה יהיה המוסר, במוסר אדם יכול להפגש עם אמת מוחלטת, העולם המוסרי הוא הגשר של האדם. יתכן שלוינס הכי קרוב למה שאנחנו מדברים, אבל עדיין אין אצלו יחס פנימי. היחס הפנימי נמצא ברגש של כנסת ישראל.

התפילה

מדוע הגישה השכלית לתפילה פוגעת בלב ולא בנפש? לכאורה הנפש היא זו שאמורה להיפגע.

רואים שפגיעה היא גם בלב, בשכל החי. אם אדם עסוק בניכור ובניתוק גם היסוד השכלי שלו נפגע. אין לו יחס לדברים וממילא הם גם לא ייפגשו עם העולם המוסרי שלו. אין לו חופש.

האנושות נזרקה החוצה וממילא קיימת בה תחושת הניכור. אצל עמ"י לא נוצר ריחוק ואין ניכור, אף אחד לא זרק אותו. [הרב מלמד את זה, בסוגיה של העצי קינמון⁴]

---

³ ליקוטי מוהר"ן, סד.

עם ישראל מתחיל את התהליך המחשבתי שלו ממקום אחר לגמרי, הוא מתחיל דווקא בחיבור, בשייכות. ממילא אם בתוך העולם הרגשי, אדם עסוק במניפולציות שכליות, בשוטות שכליות, הוא לא יוצר חיבור כנה ונכון עם המציאות. להיפך, הוא מנציח את הניכור. אז למה להאריך בתפילה מבחינה שכלית?! התפילה היא השתפכות הנפש. הנפש עומדת מול הקב"ה ומרגישה את הקרבה אליו. זה לא זמן לעיין, זה זמן לשפוך את הנפש, עכשיו הזמן ליצור יחסים של קרבה לאדם עם הקב"ה. אחר כך צריך לדון גם על החשיבה, אבל לעיין בתפילה זה להחליף את התפקיד שלה. התפילה היא חיי שעה, היא צריכה להחיות את השעה, לתת לשעה את הערך האמיתי שלה, לתת לטבעיות את הערך המלא והנכון שלה. לשפוך את הנפש, לבטא את העולם הרגשי - זוהי תפילה.

אי אפשר להיפגש עם האמת כמשהו חלקי, כדי להיפגש עם האמת, צריך להיפגש איתה בכל המימדים שלה. ולכן, בלי לפגוע בשכל, עכשיו הזמן להרגיש, הרגש לא פחות חשוב, [ובהקשר הזה אולי יותר חשוב, בגלל שהוא יוצר את היחס]. הרגש עולה עד ה'בלתי הבעל תכלית'. הנקודה של הרגש היא, שאין בו הכרחים כמו בשכל, [גם בשתי התנועות הראשונות של השכל, אין נמנעות חיוביות ואין הכרח, אבל כל זה מתחיל מהרגש, שהרגש אצל האדם הוא כזה].

השעה של התפילה, היא שעה של השתפכות הנפש, למה לחשוב? למה להכניס את תחושת הניכור שיש לשכל בשעת התפילה? צריך לתת לרגש לסלק את הניכור. מבחינה מסוימת התיאור הזה דומה לחלל הפנוי אצל ר' נחמן⁵. החלל הפנוי הוא תחושת הניכור. ר' נחמן אומר שבמקום להתעסק בחלל הפנוי, תתפלל. התפילה יוצרת את החיבור והיחס והקרבה לקב"ה.

עם זאת, התיאור של הרב שונה מר' נחמן. אצל ר' נחמן עדיין יש 'חלל פנוי'. היהודים בגלות דומים לגויים, הם מתחיל מאותו מקום של ניכור וניתוק, לכן הכל הוא אפולוגטיקה⁶. למה לחזק ולהעמיק את תחושת הניכור והניתוק שהשכל חש - ויש בתוכו את התחושה הזו - עכשיו הזמן להרגיש, לתת לרגש את הביטוי שלו. כשהרגש מתבטא הוא מסלק את הניכור והניתוק.

זו איננה חוויה דתית, חוויה דתית נמצא באותו מקום בו הפילוסופיה נמצאת, בניכור ובניתוק. הדתות אינן שונות מהפילוסופיה, שתיהן מחפשות את

⁴ עין איה, שבת, פרק שיש, מ-מא.

⁵ ליקוטי מוהר"ן, תורה סד.

⁶ זה לאו דווקא מלאכותי, בכנות, צריך לשמור על ההבדל ביו ישראל לגויים.

הטרנסצנדנטי, את המַעְבָּר. החוויה הדתית מורכבת משכל והתלהבות, אבל אין שמה תכונה של חיים, בסוף הוא נשאר כאן, במציאות.

בתפילה של עם ישראל זו איננה הנקודה. התפילה לא קשורה לדברים האלו, תפילה היא השתפכות הנפש, קירבה לקב"ה, היא נקודת החיים הראשונה והעמוקה ביותר שיש, אין חיים במקום אחר. אמנם יש חיים בתרבות האנושית, אבל אין מה להשוות אותם לתרבות הישראלית, לרגש הישראלי. יש תיאור בתניא⁷ שהאנושות נמצאת מבחוץ, היא לא יכולה לפגוש את הקב"ה, אז הקב"ה נותן לה במין זריקה, מאחורי הגב. זה נכון, אוה"ע באמת נמצאים בחוץ, אז הקב"ה נותן להם בזריקה.

התניא אומר⁸ שגם לעמ"י יש בחינה שהוא בחוץ. בהקשר הזה, הרב חולק על חב"ד ועל החסידות באופן מוחלט, הוא אומר שעם ישראל איננו בחוץ, יש לו יחס מלא. החסידות היא מוסר, מוסר קשה, הכי קשה שקיים. התפילה לשיטת הרב יוצרת את היחס, הקרבה והשייכות לדברים. אח"כ גם השכל יהיה אחר, כי הוא נשען על המקומות שהתפילה יצרה. הרגש הוא כמו הבית של השכל, מה אדם מרגיש, מה אדם חש. אם אדם מרגיש את הניכור, אז בטח כל העיסוק בפילוסופיה יצוץ מחדש. התפילה באה לשחרר אותנו מהתחושות האלו, ליצור את המגע, ואז גם השכל יהיה משוחרר, תהיה לו משענת חזקה. אם אדם בתפילה מחזק את תחושות הניכור של השכל, הלב נפגע, הופך לחולה. נוצרת תחושת הניכור הגדולה ביותר.

כשאדם מתעסק בחולשה שיש לו, היא מתחזקת. גם אם הוא מתגונן מהחולשה, עדיין הוא מחזק אותה, כי התכונה הקיומית של החולשה מתחזקת. כך נוצרת ה'מחלה לב'. מי שבא ליצור חיבור, מחזק את הטענה שיש ניתוק. לדוגמה כשאמא הולכת ואומרת לילדים: "אני הולכת, אתם נשארים לבד, תעשו מה שאתם רוצים", היא אולי לא נמצאת פיזית, אבל האישיות שלה נמצאת. כך גם הבעיה, כשיש לאדם בעיה והוא מנצח אותה, היא לא באמת הסתלקה. היא נמצאת מנוצחת.

לכן, הפיתרון איננו יצירת גשר, שהוא ניסיון לפתור את הבעיה, אלא סילוק הבעיה. צריך לסלק את הניכור.

---

⁷ פרק כב.

⁸ פרק ו, ועוד.

יש באדם קרבה והשתפכות הנפש, געגועים לאצילות, לחיים של עומק, של עושר, של איכות. לחיים של קרבת אלוקים, למהות. ישנו מלך, מלך הוא מהות שאין לה שום תפקיד ממשי, חוץ מלהיות הוא, כל שאר הדברים הם ביטוי של המהות.

בדיוק כמו שנפש מתגעגעת ליופי, לאסתטיקה, להרמוניה, לטוב, לחכמה, ככה היא גם מתגעגעת למקור כל הדברים הללו, לשורש כל האיכויות האלו. הקב"ה הוא הקיום של כל התופעות הללו.

הדרך לסלק את הבעיה ולא רק לפתור אותה היא התפילה. בתפילה הבעיה לא נמצאת. אין ניתוק, אם אדם מחזק את השכל, הוא מחזק את המקומות המנוכרים האלו. בסופו של דבר התמודדות כזו יוצרת מחלה בלב, מחלה בתהליכי החשיבה. זה מה שהרב אומר פה, רק סגולת טבעו הכשר והברייה הטהור הראוי להיות מתענג על ד' בלב שלם ונפש חפוצה ושווקה יאבד, למה, כי הוא משתמש במערכת שכל ענינה ניכור וניתוק, ומחזק אותה כל הזמן. כך אדם מאבד את הבריאות של הנפש, את השלמות שלה.

אבל אם התפילה מגרשת את הניכור - אפילו נוכחות של ניכור לא קיימת. ממילא השכל לא צריך להתעסק בכל הסוגיות האלו, בכל הגשרים האלו, השכל נמצא במקומות אחרים.

העמוד הטבעי

ומה בצע לאדם בהיותו כולו שכלי, כשאומרים על אדם שהוא יותר מידי שכלי, מתכוונים שזה בעייתו. אדם בריא ונורמאלי איננו "יותר מידי", יש לו גם רגש. אדם הופך להיות יותר מידי שכלי כשהוא מרגיש שהקרקע נשמטת לו מתחת לרגלים, בגלל אובדן הרגשות הטבעיים הפשוטים. הוא מתחיל לעבוד יותר מידי עם השכל, בצורה מלאכותית. כמו כאשר יש לאדם נכות, אין לו רגליים או שאין לו עיניים, הגוף מנסה להשלים את החיסרון בדרך אחרת.

בסוגיה של גניזת קהלת⁹, הרב אומר שיש לאדם שני עמודים, אחד טבעי ואחד שכלי. כשהעמוד הטבעי קיים, קיים גם השכלי, הם לא מפריעים אחד לשני. אז השכל גם יכול לשאול את השאלות היותר קשות שיש, כי הוא לא מפחד לאבד את הקרקע. אבל כשהיסוד הטבעי הרוס, אז גם היסוד השכלי הרוס, והאדם מתחיל ליצור תהליכים שכליים של מחלת לב. בגלל שאדם נזרק החוצה, גם השכל נזרק החוצה. ככה כל החשיבה האנושית בנויה. במשל המערה של

⁹ עין איה, שבת, פרק שני, צא.

אפלטון, האדם כמו עבד, בעל כורחו הוא נמצא במקום שפל, ומנסה לצאת החוצה. כל הזמן זה חוזר, החשיבה האנושית לא יכולה לצאת. הרב מאוד מעריך את הפילוסופים¹⁰, הוא אומר שתרבות שאין לה פילוסופים היא תרבות נוראית, כיוון שלפילוסופיה יש לפחות שאיפה ליצור גשרים עם המרחב, להיפגש עם המעבר לאדם, מה שנקרא טרנסצנדנטי. כשאדם שקוע רק בעצמו כל הרשע שבו צומח. לכן הפילוסופיה היא דבר גדול מאוד. אבל הפילוסופיה היא רק משרתת, כלומר הפילוסופיה קיימת כדי לאפשר לנפש לצאת בצורה נכונה.

הנפש חפצה ושקיקה להתענג על ה'. את החפץ הזה האדם מאבד. אבל האובדן אינו רק לנפש, אלא גם אובדן לשכל. כשאדם מרגיש מנוכר, גם התהליך השכלי נעשה זר. הוא מבצר את עצמו, מקבע את עצמו מחוץ לחיים.

השם יתברך שהוא אדון כל המעשים לא יצר את האדם רק בשביל שכלו לברו, כ"א בשביל כל כוחותיו הנפשיים והגופניים, מצב של שכל בלי רגש, הוא מצב חולני. והוא התקין בחכמתו שאין לה קץ ותכלית, שגם הכוחות הרגשיים שהם עיקר חיות לבבו של אדם, יהיו מוצאים בקרבת אלהים ושפך שיחם לפניו, את בית חייהם תענוגם ומשושם ומעוז צורם בעת צרה, עיקר מה שמחייה את הלב, -את השכל- הוא קרבת אלוקים, שם נמצא בית חייהם. (ו)אז (כש)ינצל מהדייקנות הפילוסופית היתירה, הרב מתבטא במפורש "ינצל". במקום להיות במקום של 'חלל פנוי', במקום לריב עליו אם ככה או ככה, אל תהיה שם בכלל. בכלל לא צריך את התופעה הזו. הסיבה שיש פילוסופיה היא בגלל שאין עולם רגשי. אם לנפש יש את 'השתפכות הנפש', עם כל ההשלכות שלה, אדם לא צריך את הפילוסופיה. יש כבוד גדול לפילוסופיה, אבל יש צורות חשיבה נוספות.

המחשבה הפילוסופית היא תנועה תודעתית שבאה מתוך ניכור וניתוק, אם לא יהיו ניכור וניתוק, לא נצטרך פילוסופיה. אין הכוונה שאדם צריך להישאר על הקרקע כל הזמן - יש לו מחשבה אצילית. כל הנסתר בנוי על חשיבה שמתעסקת בדברים אלוקיים ועליונים. אבל בניגוד לפילוסופיה שבאה להשלים את הניכור, הקבלה באה להשלים צורך אחר בנפש, צורך חיובי. יש לנו שאיפה לגודל, שאיפה לשירה, למהויות ולאיכויות. אדם זקוק לכל המימדים האלו באישיות שלו.

---

¹⁰ אורות, ישראל ותחיתו יז.

שבאה לאדם רק מפני הרצון הנכזב להביא את מערכת כל ההנהגה האלהית רק בפרטיות של אחת מנטיותיו ורעיוני רוחו, שאצלו הוא דבר גדול דהיינו משפט ההגיון לפי ערך השכל המופשט. ההיגיון קשור לשכל המופשט, אבל הוא מופיע רק בגלל שהעולמות הרגשיים והדמיונות לא מתפקדים כמו שצריך, אם הם היו מתפקדים אחרת ולא מרגישים ניכור וניתוק, ממילא היסודות השכליים היו ממלאים תפקיד אחר. כשיש צרה, גם הכוחות העדינים מתעסקים בצרה, במקום שהם יתעסקו במימדים העדינים של האישיות - כמו אצל אדם בריא. יש לאדם את הצורך בחשיבה פנימית, באומנות. הצורך הזה בא מצד החיוב ולא מצד השלילה.

למה אדם מגיע למצב שרק השכל עובד? בגלל שיש לו בעיה ברגש ובדמיון, הם עברו תאונה, הם נכים, והשכל מנסה למלא את החלל, לכן השכל עוד יותר מתחזק, כי הוא המשענת היחידה. אדם בריא משתמש גם ברגש ובדמיון, הרגש נותן את הקרבה, את תחושת האהבה והשייכות, ושכל שבא על בסיס של אישיות כזו, הוא לא שכל של חלל פנוי.

אבל עצת עליון שכוללת הכל אינה מתעסקת כ"א בחוק הצר של השקפת האדם הפילוסופית כי הוא יתברך הוא אלהים חיים ומלך עולם, ונותן חיים לכל ברותיו, חיים גשמיים וחיים הרגשיים יחד עם החיים השכליים.

שאלה: השכל תמיד יהיה מנוכר?

תשובה: לא, נגיע לזה בהמשך. אם אדם מרגיש מנוכר אז השכל מתחיל לעשות עוד ועוד עבודות שירות, הוא נמצא בהיסטריה, הוא צריך להציל את האדם מהניכור שהוא נמצא בו. ואז הוא גם מקצין את עצמו לכיוון מאוד מסוים. אם לא תהיה לשכל תחושת ניכור, אז במקום להשקיע את עצמו בהיסטריה בחיזוק המבנים ובהקשרים, הוא יעסוק יותר ביסודות הראשוניים שלו, היותר מקוריים, בשירה.

הרב אומר שאם תתפלל בעולמות הרגשיים שלך, תנצל מהדייקנות הפילוסופית. הכוונה, תנצל מהצורך בפילוסופיה. אם אין ניכור וניגוד, לא צריך ליצור את המערכת הזו, אז אפשר ליצור משהו אחר עם השכל. ברגע שתתן לעולם הרגשי שלך ביטוי כמו שצריך, קרבת אלוקים, אז לא תצטרך את הפילוסופיה, כי הפילוסופיה באה רק בגלל שלאדם יש רצון נכזב להבין את הכל בשכל. למה יש לאדם את הרצון הזה, בגלל שהרגש לא מתפקד. אבל אם הרגש

שלי מתפקד אז השכל לא צריך לעשות את העבודה הזו, אלא לדאוג לעיקר האישיות שלו. לא צריך ליצור לחץ, לא צריך להוכיח דברים, הפילוסופיה היא סוג של קסם, כישוף, לא צריך אותה.

שאלה: אם אדם נמצא במקום של ניתוק הניכור, אז הוא תקוע, ברגש הוא לא מצליח ליצור קירבה והשכל שלו תקוע, איך אפשר לשחרר אותם?
תשובה. יש תרופות לבעיה הזו. קודם כל, לשחרר את הלחץ של הרגש, כן להתפלל וכן להרגיש. אבל - בלי להרחיב - גם בשכל עצמו יש תרופה: ללמוד בצורה אחרת. הנסתר הוא התרופה.